

INTERVIEW MET ADRIAAN VAN ES – OPRICHTER EN VOORZITTER VAN JWS

Adriaan van Es is een van de drie oprichters van de Johannes Wier Stichting die op 17 januari in 1986 is opgericht. Mooi om met hem in gesprek te gaan om meer over de ontstaansgeschiedenis en de beginperiode van de Johannes Wier Stichting te horen. Daarnaast hebben wij beiden ervaring als voorzitter van de Johannes Wier Stichting. Hij in het beginstadium en ik in de afgelopen periode. Ons gesprek start bij wie Johannes Wier was en waarom de oprichters ervoor kozen om zijn naam aan de stichting te verbinden. Ik spreek met Adriaan bij hem thuis in Amersfoort. Dat biedt ook de mogelijkheid dat hij het een en ander kan laten zien wat hij heeft bewaard uit zijn tijd bij de Johannes Wier Stichting.

Johannes Wier en waarom de stichting zijn naam draagt

Johannes Wier (1515-1588), was Johannes Wier (1515-1588) was een Brabantse arts, humanist en wetenschapper. Hij wilde de geneeskunde zuiveren van bijgelovige en onwetenschappelijke praktijken. In zijn tijd werden sommige ziekten toegeschreven aan heksen. Heksen werden vervolgd en belandden op de brandstapel. Of iemand een heks was, werd op verschillende manieren 'gewogen'. Adriaan:

"...Oudewater heeft een heksenwaag, Amersfoort heeft geen waag maar een brug. Verdachten van hekserij, vrijwel altijd vrouwen, werden aan handen en voeten gebonden in het water gegooit. Blevden ze drijven dan waren ze een heks dan waren ze licht genoeg om op hun stok te vliegen en kregen ze de brandstapel. Zonken ze dan waren ze dood, dan werd hun naam van blaam gezuiverd en konden zij een christelijke begrafenis krijgen en mocht hun familie in de stad blijven wonen."

De 'Johannes Wier Stichting' dankt haar naam aan Johannes Wier die zich verzette tegen de heksenvervolgingen en de martelingen die daarmee gepaard gingen. In Oudewater¹ kun je in de Heksenwaag zien hoe destijds verdachten van hekserij werden gewogen. In het bijbehorende museum zijn de publicaties van Johannes Wier te vinden.

"Aanvankelijk zou de stichting een andere naam krijgen van een andere arts. Zijn naam, Daniel Jonctys, stond zelfs al in de concept-stichtingsakten. Hij pleitte in de 17e eeuw voor het afschaffen van pijnbanken. Nader onderzoek wees echter uit dat hij niet geheel van onbesproken gedrag was. Hij bleek ook toeschouwer te zijn geweest bij terechtstellingen en verzette zich niet. Dat leek ons geen goede aanbeveling."

Wie is Adriaan van Es en hoe raakte hij betrokken bij de stichting in oprichting?

Adriaan van Es was tropenarts, huisarts en SCEN-arts. Sinds zijn BIG-registratie in 2023 is verlopen, is hij geen praktiserend arts meer.

Adriaan was altijd al geïnteresseerd in mensenrechten en lid van Amnesty International. Twee ervaringen uit zijn Tropentijd (1975-1979), maakten hem gevoelig om zich voor mensenrechten in de gezondheidszorg in te zetten.

De eerste was tijdens zijn Tropenjaren, toen hij als enige arts in een Presbyteriaans districtsziekenhuis in Afrika geconfronteerd werd met politiemensen die geboeide mensen binnenbrachten. De politiemensen vroegen hem naar de leeftijd van de jongeman - het waren meestal jonge mannen - dat was medisch gezien geen relevante vraag, maar het ging hen om de vraag of iemand te beschouwen was als 'fit for punishment'. "Met andere woorden, ik moest dus zeggen of iemand geschikt was voor lijfstraffen. De eerste keren was ik hierdoor overdonderd, maar al gauw dacht ik 'dit kan helemaal niet, dit gaat in tegen iemands integriteit, dit doe ik niet meer'. Later bleek dat meer artsen met dit soort situaties werden geconfronteerd. Toen hebben we

¹ Dr. J.J. Cobben promoveerde in 1960 op een proefschrift over Johannes Wier. In de geïllustreerde AO-reeks schreef hij in de aflevering van 28-4-1961 de bijdrage 'Johannes Wier en de heksen'. Een aanrader voor wie in kort bestek meer wil weten over Johannes Wier.

² In de afgelopen jaren organiseerde JWS een paar maal een vrijwilligersdag naar Oudewater en bezochten we de [Heksenwaag](#). Hierin is ook een museum waar publicaties van Johannes Wier te zien zijn.

bewerkstelligd dat het Ministerie van Buitenlandse Zaken een brief opstelde die je kon laten zien en waarin stond dat artsen uit Nederland niet geacht werden om hieraan hun medewerking te verlenen."

Daarnaast heeft Adriaan in die tijd twee keer een staatsgreep meegemaakt in een militair regime. Jonge militairen namen de macht over en lieten hun tegenstanders kruipen door bakken met gebroken glas.

"Als arts heb ik netjes hun snijwonden behandeld en gehecht. Terug in Nederland zag ik dat Amnesty dit zag als voorbeeld van martelingen. Toen begreep ik dat ik getuige was geweest van martelingen. En dat betekende voor artsen de vraag wat je moet doen als je getuige bent van marteling."

Na terugkomst in Nederland werd Adriaan bestuurslid bij De Wilde Ganzen. Op internationaal niveau werd begin jaren tachtig in Genève de *International Commission of Health Professionals and Human Rights* opgericht. Deze organisatie klopte bij de Wilde Ganzen aan voor financiële ondersteuning. Dit verzoek kon niet worden ingewilligd, maar het riep wel de vraag op of er misschien in Nederland behoefte was aan zo'n organisatie, naast wat Amnesty en het Rode Kruis op dit gebied deden. Uit nader onderzoek bleek dat die behoefte er was en dat leidde tot het initiatief dat geleid heeft tot de Johannes Wier Stichting. Dit was in een tijd dat er ook een internationaal netwerk ontstond van medische organisaties die zich op mensenrechten richtten en daaruit is het latere [IFHHRO](#) – *Medical Human Rights Network* voortgekomen. In 2002 is het IFHHRO een zelfstandig rechtspersoon geworden.

Activiteiten van JWS in het eerste decennium

"In Lage Vuursche werden 7 jaar lang conferenties georganiseerd met 'geestverwanten', vergelijkbare organisaties uit het buitenland die zich ook bezighielden met lijfstraffen, toegang tot gezondheidszorg, uitsluiting, gezondheidszorg in gevangenissen en de onafhankelijkheid van artsen daarbinnen. Ook forensisch onderzoek kwam destijds op. Daarbij ging het om de vraag hoe doe je adequaat onderzoek naar massagraven van politieke gevangenen, zoals die er toen waren in voormalig Joegoslavië en in Latijns-Amerika. Iedereen deed maar wat, daar is het 'Minnesota protocol' uit voortgekomen. Dit kwam begin jaren '90 op gang."

Adriaan was zelf betrokken bij de totstandkoming van het 'Istanbul protocol'. Dat gaat over de vraag hoe je medisch wetenschappelijk adequaat rapporteert over de gevolgen van marteling op een manier die recht doet aan de slachtoffers maar ook standhoudt in de rechtszaal. Dit is later een formeel VN-protocol geworden. De eerste versie is in 1999 tot stand gekomen en wordt nog steeds geüpdatet.

Focus op Nederland

Hoe kwam de nationale oriëntatie van JWS tot stand? Dat had volgens Adriaan te maken met twee belangrijke momenten.

In de eerste plaats was dat de begeleiding van hongerstakers. Adriaan had zelf te maken met een grote groep Vietnamese hongerstakers in Amersfoort en Leusden. *"JWS heeft toen het initiatief genomen om richtlijnen te ontwikkelen voor het omgaan met deze situaties. Die richtlijnen zijn vertaald in verschillende talen en werden ook regelmatig geactualiseerd."* Adriaan laat een voorbeeld hiervan zien, [Honger naar recht. Honger als wapen \(1998\)](#). Dit is een handreiking voor medische en verpleegkundige begeleiding van hongerstakingen en was speciaal geschreven voor vertrouwensartsen die er moesten komen. *"'Vertrouwensartsen' waren namelijk artsen op wie de hongerstaker kon vertrouwen. De gevangenisartsen waren in dienst van de gevangenis en hadden op zijn best te maken met een dubbele loyaliteit, zeker in de ogen van de hongerstaker."* Het protocol is in een verkorte en geactualiseerde versies (2019) te vinden op de website en is nog steeds leidend voor gevangenisartsen.²

³ Zie op de website [Leidraad medische zorg en begeleiding bij en na een staking](#) en [Leidraad 'De vertrouwensarts bij honger- en/of dorststakingen'](#)

De tweede aanleiding voor JWS om de focus op nationale ontwikkelingen te richten was de invoering van de Koppelingswet in 1998 waardoor een grote groep mensen als 'illegaal' werden aangemerkt. *"Toen is het boekje 'Illegale vreemdelingen op uw spreekuur' (1999) gemaakt, een praktische handreiking die naar alle artsen is gestuurd. JWS had het voortouw en werkte toen samen met de KNMG, de Inspectie en enkele andere organisaties. Dat was ook het startpunt van de activiteiten die JWS ondernam voor ongedocumenteerden."*

Medische neutraliteit

'Medische neutraliteit' (1996) was ook een thema waar JWS zich destijds mee bezighield. Een conferentie en themanummer van Medisch Contact ging hierover. Srebrenica speelde toen. Hoe werd dit begrip uitgelegd? *"Het had vooral te maken met het verdedigen van het feit dat de medische praktijk en medische ethiek boven de partijen uitgaat. In de praktijk werd dit veel geschonden. Het speelde vooral in conflictgebieden."*

Internationale missies van JWS

Ik vraag Adriaan naar de internationale missies die JWS destijds ondernam. Adriaan vertelt dat de allereerste actie bestond uit het steunen van de Turkish Medical Association (TMA) want die had hun leden geadviseerd om niet mee te werken aan de doodstraffen van de Turkse overheid. Daarvoor werd toen het presidium van TMA in de strafbank gezet, aangeklaagd, door behoorlijke grote internationale druk is dit ongedaan gemaakt. Hetzelfde gebeurde met het criminaliseren van artsen in Soedan. JWS ondersteunde artsenorganisaties op lokaal niveau. Zuid-Afrika had ook een associatie van artsen die tegen apartheid waren. Daarover is ook wel gepubliceerd, o.a. in Elsevier. Die groep heeft later een grote rol gespeeld bij de Truth and Reconciliation Commission bij de verwerking van het apartheidsverleden in Zuid-Afrika.

"Er is ook een missie naar Marokko geweest in verband met tegenstanders van het regime die vastzaten en in hongerstaking waren. En ook hebben we gerapporteerd over de situatie in gevangenissen in Roemenië. De rapporten werden gestuurd naar de uitnodigende organisatie, met een kopie naar de Nederlandse overheid. Belangrijk was ook de missie naar de Westbank en Gaza. Vlak na de Oslo akkoorden. Toen werd al gerapporteerd over wat daar gebeurde aan schendingen van mensenrechten. Zo'n rapport stuurde je dan naar de KNMG maar ook naar de Israëlische regering en de Israeli Medical Association die ongelooflijk kwaad daarover waren."

Consultatierondes in verband met de *Health to Right* zijn nog steeds een heel belangrijk speerpunt van het IFHHRO. De focus was altijd gericht op gezondheidswerkers of professionals, waarbij je ook de mensen om wie het ging probeerde te betrekken.

Schaduwrapportages

Adriaan heeft ook een vraag aan JWS. Hij vraagt zich af of JWS nog actief is op het gebied schaduwrapportages? Dat wil zeggen meeschrijven en ondertekenen van rapportages over misstanden en schending van mensenrechtenverdragen en dat rapporteren aan de VN en verantwoordelijke overheden of andere partijen. Alies vertelt dat JWS dat inderdaad doet, op dit moment is dat vooral op het gebied van het [Internationale Vrouwenverdrag](#). Door de beperkte capaciteit doet JWS dat vooral in een coöperatieve meelee rol, neemt niet zelf het initiatief.

Adriaan vertelt dat destijds het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten (NJCM) vaak de initiatiefnemer was en ook het College Rechten van de Mens deed dat wel. Hij vindt het belangrijk dat JWS hieraan meedoet of hierin zelf een actieve rol neemt. Want zo kun je wel situaties die in strijd zijn met de internationale mensenrechtenverdragen aankaarten bij overheden.

Anne-Marie Middelburg is in het IFHHRO vertegenwoordigd vanuit haar eigen organisatie, [Right to rise](#). Zij is gespecialiseerd in vrouwenrechten en in het bijzonder op het gebied van vragen over omgaan met dreigende meisjesbesnijdenis.

Het feit dat de Tolkentelefoon is afgeschaft noemt Adriaan als een goed voorbeeld van wat in een schaduwrapportage gemeld zou kunnen worden aan verantwoordelijke overheden. Het is rechtstreekse schending van artikel 14, *the Right to Health*. JWS zou meer gebruik kunnen maken van dit instrument. Als 'ongedocumenteerden' het centrale thema wordt van JWS dan is het belangrijk het criminaliseren van asielzoekers aan te kaarten.

Mensenrechteneducatie

We spreken nog even kort over mensenrechteneducatie, een van de kernthema's van JWS, al van begin af aan. Wat was de visie en doelstelling destijds om aan mensenrechteneducatie te doen? En op wie was die activiteit gericht? Adriaan antwoordt dat de doelgroep breed was: *"op alle gezondheidswerkers, dus ook ambulancepersoneel en fysiotherapeuten en ook militair medisch personeel. Mensenrechten brachten we onder de aandacht via informele bijeenkomsten of in het onderwijs. Mensenrechten als thema in het curriculum krijgen bleek heel moeilijk, maar wel is het gelukt mensenrechten als thema een plaats te geven in het keuze-onderwijs. Er is daarvoor een cursusmap samengesteld, met veel casuïstiek, die nog steeds bruikbaar is."*

Wensen voor de toekomst van JWS

Wat zou jouw wens zijn voor de toekomstagenda van JWS? Adriaan benadrukt nogmaals het belang van het initiëren of samenwerken met schaduwrapportages. We constateren samen dat de banden met het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten (NJCM) weer aangehaald moeten worden.

"Aandacht voor mensenrechten in het onderwijs blijft ook belangrijk, mogelijk kan dat nog wat meer worden uitgebreid."

"Heel goed dat jullie steeds ook een centraal thema hebben. Als die thema's weer verlaten worden is het wel belangrijk dat er een zichtbare erfenis van blijft."

Dat JWS zich ook richt op moeilijk bereikbare vrouwen in verband met kansengelijkheid in deelname aan bevolkingsonderzoek (baarmoederhalskanker en borstkanker) vindt hij een belangrijk thema. Als het vrouwen zijn die legaal in Nederland zijn, dan zijn ze via de huisarts op te sporen, maar huisartsen hebben geen registratiesysteem of zoekmiddel om kwetsbare mensen op te sporen.

Interview met Adriaan van Es vond plaats op 16 december jl

Alies Struijs, 10 januari 2026